

Ahmed Midhat Efendi (1844-1912)

Milel ve Nihal Geleneğinden

Ahmed Midhat Efendi'nin Müdâfaa Adlı Eserinin Mukaddimesi

Bilal PATAÇI*

*Ahmed Midhat, saldıran küfür karşısında şahlanan imandır;
şahlanan ve hücumla geçen...
Avrupa kırk haramilerin mağarası,
Ahmed Midhat hazineyi ülkesine taşıyan dev...
(Cemil Meriç)*

Ahmed Midhat Efendi (1844-1912)¹ telif ettiği yüz elliden fazla müstakil eser ile son dönem Osmanlı uleması içinde en velûd yazarlar arasında zikredilmektedir.² Roman, öykü ve tiyatro eserlerinin yanı sıra felsefe, coğrafya ve tarih alanlarındaki eserleriyle de çok yönlü bir yazar olduğunu kanıtlamıştır. Bu alanlar dışında Dinler Tarihi disiplini içerisinde telif etmiş olduğu eserleriyle de bilinen yazar, son dönem Osmanlı tarihi üzerine araştırma yapmak isteyenler için vazgeçilmez bir kalem olarak kabul edilmektedir.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi ABD
[bilal.pataci@istanbul.edu.tr].

¹ Hayatı için bkz. M. Orhan Okay, "Ahmed Midhat Efendi" Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. II, İstanbul, 1989, s. 102-103.

² Kemal Coşkun, Ahmed Midhat Efendi'nin Eserlerinde Dini ve Toplumsal Temalar, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, ss. 23-29.

Cemil Meriç'in deyimiyle Ahmed Midhat, fakülte değil üniversitedir.

Konumuz gereği Ahmed Midhat'ın Dinler Tarihçiliği üzerine yoğunlaşmak gerekmektedir. Darülfünûn'da ve Medresetü'l Vâizîn'de Tarih-i Edyan dersleri veren yazar, aynı isimli bir de kitap neşretmiştir.³ *Tarih-i Edyan* (1911) eserinden evvel özellikle gayrimüslimlerin İslam aleyhine neşrettikleri yayınlara cevap vermek ve Osmanlı gençlerinin Avrupa'daki dinsizlik cereyanına kapılmalarını engellemek maksadıyla kaleme aldığı eserleri bulunmaktadır.⁴ *Müdâfaa* (1883-85), *İstibşâr* (1892), *Beşâir* (1901), ve *Niza-ü İlm ü Din* bu niyetle telif ettiği eserleridir. Yazarın bu eserleri müdafî bir nitelik taşımakla birlikte Müslümanlara kendi dinlerini anlatmayı ve onların gayrimüslimlerin dinleri (özellikle Hıristiyanlık) hakkında bilgi sahibi olmalarını amaçlamaktadır. Bu nedenle bahsi geçen eserler hem *Milel ve Nihal* literatürü içerisinde hem de *Reddiye* literatürü içerisinde değerlendirilebilir. *Tarih-i Edyan*'ın telif tarihi göz önüne alınırsa bahsi geçen eserlerin *Tarih-i Edyan* için bir hazırlık ve kaynak olduğu da söylenebilir.

Yazarın 1883-1901 yılları arasında neşretmiş olduğu bu eserlerin müdafî bir tavır taşımasının nedeni aynı yıllarda kesafet kazanan misyonerlik faaliyetleri ve özellikle batılı yazarlar tarafından İslam aleyhine yazılan makalelerdir. Osmanlı'da 17. yüzyıldan itibaren misyonerlik faaliyetlerinin başladığı bilinmektedir. Bu durumun ciddiyetini misyonerlik faaliyetlerine cevaben kaleme alınmış risalelerle öğrenmek mümkündür.⁵ 19. yüzyıla gelinceye dek bu neviden neşr edilen eserlerin ciddi bir niceliğe haiz olması, misyonerlik faaliyetlerinin bu yüzyıla değin pek etkin bir karakter taşımadığını göstermektedir. Ancak 19. yüzyılın özellikle

³ Ahmed Midhat Efendi, *Tarih-i Edyan*, İstanbul, 1911. Bkz. Cengiz Batuk, "Ahmed Midhat Efendi ve Tarih-i Edyan" *Milel ve Nihal Dergisi*, Aralık, 2004/1, ss. 167- 180; Hamide Şule Yiğit, *Türk Düşünce Tarihinde Ahmed Midhat Efendi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, s.17.

⁴ M. Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, MEB, İstanbul, 1989, s. 24.

⁵ Fuat Aydın, "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemindeki Misyonerlik Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerle İlgili Çalışmalara Yönelik Bibliyografya Denemesi" *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.7, Sakarya,2003, s. 114.

ikinci yarısında bu neviden eserlerde meydana gelen niceliksel artış ve bununla birlikte dönemin Osmanlı yönetimi tarafından bu faaliyetleri kısıtlamaya yönelik alınan kararlar, misyonerlik faaliyetlerinin Osmanlı'nın dini bütünlüğüyle birlikte siyasi bütünlüğünü de tehdit etmeye başladığına işaret etmektedir. Fransa destekli Cizvit misyonerlerin, Rusya destekli Ortodoks misyonerlerin, İngiliz destekli İngiliz Misyoner Cemiyeti'nin ve Amerika destekli Protestan misyonerlerin Osmanlı topraklarında dini ve siyasi olmak üzere iki ayrı emele sahip faaliyetlerindeki bu ivme Ahmed Midhat gibi pek çok isim tarafından fark edilmiş olacak ki gerek günlük gazetelerde gerekse müstakil eserlerde bu duruma dikkat çekilmiştir.⁶ Aşağıda mukaddime bölümünü sunacağımız Ahmed Midhat'ın *Müdâfaa* isimli eseri bu dönemin en önemli eserlerinden sayılmaktadır.

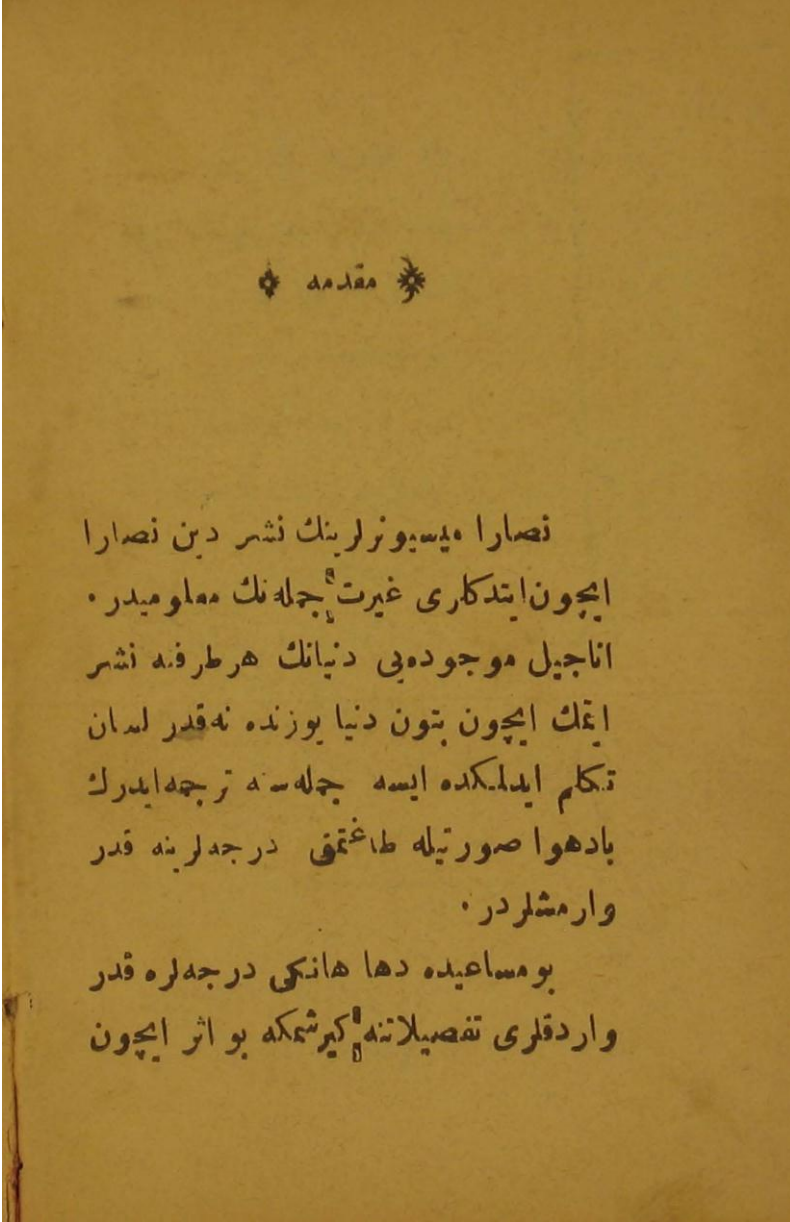
Eserin telif edilme niyeti kitabın ilk sayfasındaki şu cümlede beyan edilmiştir: "Ehl-i İslam'ı Nasraniyete davet edenlere karşı kaleme alınmıştır." Yine eserin mukaddimesinde, neşredildiği tarih olan 1883'ten yedi-sekiz sene evvel Hıristiyanlığın mahiyetini ortaya koymak üzere Ahmed Midhat'tan bir eser yazması istendiği aktarılmaktadır. Ahmed Midhat bu talep üzerine bir müsvedde karaladığını ve Ernest Renan başta olmak üzere İslam'ı tahkir etmek isteyenlere bir müdâfaa olması için eserin neşrine lüzum görüldüğünü anlatır.

1883'te tek cilt halinde neşredilen eser, Hıristiyan dünyasında pek çok reaksiyona sebep olmuştur. Bu reaksiyonların ekseriyetini dikkate almayan Ahmed Midhat *Bibble Haus* cemiyetinin başkanı Dwight'ın mukabelesine *Müdâfaa'yı Mukabele ve Mukabele'ye Müdâfaa* isimli bir eserle cevap verir. *Müdâfaa*'nın bu ikinci cildinde Dwight'ın tenkidine de yer ayırır. *Müdâfaa*'nın üçüncü cildi ise Chateaubriand'ın Hıristiyanlık hakkındaki savlarını reddetmek maksadıyla kaleme alınmıştır.⁷

⁶ Ali Sarıkoyuncu, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılışında Misyonerlik Faaliyetleri", *Diyanet İlmî Dergi*, 1992/2, ss. 96-99.

⁷ Nalan Turna, Ahmet Midhat Efendi'nin *Müdâfaa'sı*, *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 203, Kasım, 2000, s. 54.

Müddâfaa' da, Hıristiyanlığın te'sisi ve intişârı, havarilerin durumu, erken dönem teolojik ayrılıklar ve kilise babaları, Hıristiyan mezhepleri, Luther ve Calvin'in kiliseyle olan çekişmesi, karşı reformasyon hareketi ve Cizvitler gibi konular sunularak, Hıristiyanlık tarihi ana hatlarıyla okuyucuya aktarılmaktadır. Böylelikle misyonerlik faaliyetine muhatap olan okuyucuya kendilerinin davet edildiği dinin aslı anlatılmış olmaktadır. Eserin mahiyetine ilişkin yapılacak değerlendirmeler açıkçası müstakil bir çalışmayı hak etmektedir. Bu nedenle burada eserin mukaddimesini sunmakla yetinecek ve böylece eserin yazılma serüvenini Ahmed Midhat'ın kaleminden okumuş olacağız.

Ahmed Midhat Efendi'nin Müdâfaa adlı eserinin mukaddimesi

MÜDÂFAA

Ehl-i İslam'ı Nasraniyete davet edenlere karşı kaleme alınmıştır.

Muhariri: Ahmed Midhat

Tercüman-ı Hakikat'te tefrika edildikten sonra (ilk defa) olarak risale şeklinde dahi tab olunmuştur

İstanbul, 1300

Mukaddime

Nasara misyonerlerinin neşr-i din-i Nasara için ettikleri gayret malumdur. Enâcil-i mevcudeyi dünyanın her tarafına neşr etmek için bütün dünya yüzünde ne kadar lisân tekellüm edilmekte ise cümlesine tercüme ederek bâd-i hevâ⁸ suretiyle dağıtma derecelerine kadar varmışlardır.

Bu mesaide daha hangi derecelere kadar vardıkları tafsilatına girişmek bu eser için tertip etmiş olduğumuz planın müsâadesi kâfi olmayıp ancak misyonerlerin en ziyade husumet gösterdikleri din, bizim dinimiz olmakla dini İslam aleyhine ettikleri gayretlerin ortak bir taarruz derecesine varmış olduğunu göstermek lazımdır.

Biz Nasaraya mukabil iki kayıt ile mukayyediz. Bu iki kaydın birincisi şer'i ve diğeri kanûnidir. Kayd-ı şer'i iktizasınca Nasarayı herhalde ehl-i kitap olmak üzere telakki ederiz. Mabedlerine, icrayı ayınlerine taarruz ve mümânaat⁹ edemeyeceğimiz gibi, himaye-i şer'iyyeyi dahi onlardan esirgemeyerek canlarını, ırzlarını, mallarını da canımız, ırzımız, malımız gibi muhafaza ve vazife-i şer'iyyesiyle dahi muvazzafız. Hatta Hıristiyan ve Yahudi olanları hiçbir vakitte Mecusi ve sair kefereye kıyas etmeyerek, kefere-i merkumenin¹⁰ kadınları ve mezbûhâtı bizim için katiyyen levs-ü haram oldukları halde, Nasara ve Yehûdun mezbûhâtını ekl ve nisvânını dinlerinden ayırmadığımız halde istinkâh dahi ederiz. Kayd-ı kanûnî dahi yine bu kayd-ı şer'î üzerine mübtteni¹¹ olup,

⁸ Bedava

⁹ Engelleme

¹⁰ Sözü edilen, adı geçen, az önce anılan

¹¹ Bir şeye dayandırılmış, bina edilmiş

kavanin-i Osmaniye teba-i Hıristiyanıye ve Yehudiyemize her nevi hukuk-u Osmaniye'yi bahş ve temin eylemiş ve düvel-i muazzama ile mün'akid olan uhudumuz iktizasınca her nevi din ve mezhebin hürriyet-i kâmile si o derecelerde temin olunmuştur ki; işte misyonerler mülkümüz dâhilinde serbest olarak gezip her sınıf halka kitaplar dağıttıkları ve cümleyi Hıristiyanlığa davet eyledikleri halde onları da men etmiyoruz.

Ancak Nasara iş bu müsâade-i şer'ıye ve kanûniyemizden istifadeyi sût-î istimal derecesine vardiymiştir. Din-i İslam aleyhine neşr eyledikleri kitaplarda, irad ettikleri makalelerde taarruz meydanları açarak, o kadar şiddetli hücumlar gösteriyorlar ki bizden başka her kimler olsa bunların cüretleri önüne set çekmeğe ve müsâadededen bu sût-î istimali men eylemeğe müsâraat¹² gösterir.

Millet-i İslamiyenin bu babda ihmal veya imhal¹³ göstermesi diyanet-i Nasraniye mürevviclerinin ettikleri mesaiden kendilerini muvaffak sayabilecekleri gibi İslamca hiçbir sût tesir hâsil edemeyeceği hususundaki emniyetten neşet edebilirler.

Ancak bu babda katiyyen sükût edilecek olursa, bu sükûtun dahi acze hamlolunabileceği bedihiyattandır.

Vakıan, gayret-i İslamiye erbabından bazı zevat-ı kiram şimdiye kadar birkaç reddiye kaleme alarak büyük bir eser-i hamiiyet göstermişlerdir ki, buna bilvücûh teşekkürler olunur. Ancak Nasranıyetin mürevvicleri öyle olur olmaz reddiyeler üzere yine gayretlerine fütur getirmeyerek hâlâ çalışmakta oldukları gibi; ahiran birçok kadınları vapurlarda, seyir yerlerinde ve hatta Müslüman familyaları içinde bile neşr-i dine sevk ederek Nasranıyetin İslamiyet üzerine rüçhâniyetinden bahisle ehl-i İslam'ı alenen ve bir dereceye kadar dahi musirran¹⁴ Nasranıyete davet etmektedirler. Fazail-i İslamiye'yi bi-hakkın¹⁵ takdir eylemiş olan ehl-i imanın herhalde misyonerler tarafından edilen neşriyata nazar-ı nefretle bakacakları da derkâr ise de, misyonerlerin İslam üzerine rüçhâni-

¹² Çaba, teşebbüs

¹³ Mühlet verme

¹⁴ Israrla

¹⁵ Hakkıyla, tamamıyla

nı iddia eyledikleri Nasraniyetin mahiyeti neden ibaret olduğunu görecektir olsalar o misillü erbab-ı imanın kendi dinlerine olan muhabbetleri bir kat daha artacağına şüphe edilemez. Şayet fazail-i diniyyesini bihakkın öğrenmemiş olanlar bulunup da misyonerlerin neşriyât-ı gâfil-i garibanelerine kapılmak ve rotasına takarrub ederlerse bunların dahi mahiyet-i Nasraniyeti bilmeleri bilahare kendi fazail-i diniyyelerini de öğrenmeye vesile olacağından her halde onları da irşada lüzum vardır.

İşte bu lüzum bundan yedi-sekiz sene evvel nazar-ı ehemmiyete alınarak Nasraniyetin mahiyetini meydana koyacak bir eserin tertibi, bu abd-ı âcize havale buyurulmuş ve ol vech ile bir müsvedde kaleme alınmış idi. Şimdilerde ezcümle Mösyö Renan gibi Avrupa mahâfil-i ilmiyesinde bile İslamiyeti enva-i iftiralar ile tahkir edenlere karşı bir müdâfaa olmak üzere eser-i mezkûrun bu defa neşrine lüzum görünmüştür.

Vakian, Hıristiyanlığın mahiyetini ortaya koymak, Hıristiyanlığa karşı bir taarruz addolunabilecek bu dahi şer'an ve kanûnen muayyen olan vazife-i müsâadekârımıza uymaz gibi tahattur olunur ise de, asıl taarruzu edenler onlar olduklarına göre bizim bu hareketimiz herhalde bir müdâfaa addolunur. Zaten müdâfaat-ı askeriyede bile taarruz gûne¹⁶ müdâfaa sureti mevcut olup hukukunu müdâfaaya çalışanlar ise hiçbir ehl-i insaf nazarında itham olunamaz. Maa hazâ biz Hıristiyanlığa karşı taarruz hevesinde olsa idik, el-yevm Fransa'da birtakım dinsizleri *Bibliothèque anticléricale* namıyla birçok kitaplardan ibaret olarak vücuda getirdikleri yeni kütüphaneye müracaat eyler idik. Lakin o kitapları yazanların kârı bir takım terziliyyattan¹⁷ ibaret olup o misillü terziliyyata Müslümanların hiçbir vakitte nazar-ı itibâr bile bakmayacakları derkârdır. Hatta hükümet-i seniyyemiz, bu yoldaki kitapların dâhil memalik-i şahaneye duhullerini bihakkın men buyurmuştur. Biz ise mahiyet-i Nasraniyeti en ciddi bir mübahase-i diniyye olmak üzere onların dahi en muteber kitapları olan me'hazlere¹⁸ bi'l-

¹⁶ Tarz, üslup

¹⁷ Rezil etmek için söylenen aşağılayıcı sözler

¹⁸ Bir eser yazılırken başvurulmuş kaynak, bilgi kaynağı

raci'a meydana koyacağız ki, adap ve terbiyeye ve hakperestliğe hiçbir vecihle zerre kadar halel getirmeyeceğiz.

Ve minallahi't Tevfik. (Tevfik Allah'tandır.)

Ahmed Midhat

İhtar-ı Mahsusa

Misyonerlerin İslam aleyhine neşr eyledikleri kitapları görmüş olanlar elbette dikkat etmişlerdir ki, bunlar güya ehl-i İslamı iskat ve ilzam için muhtaç oldukları delilleri ekseriya âyât-ı İnciliyeden getirmişler. Hâlbuki yekdiğerinin mezhebinde olmayan iki münazırın biri tarafından kendi mezhebine muvafık irad olunan berâhini¹⁹ diğèrinin kabul etmeyeceği derkâr olduğundan ve bu eserde biz dahi âyât-ı Kur'aniye ve ehâdis-i Nebeviyeyi onlara karşı hüccet olarak irad eylemiş olsak yine onların düçâr oldukları hataya düşmüş olacağımızdan İslam ile Nasara arasında edilecek münazaranın adabını tayin eylemek maksadı sair her makasıda tekaddüm eylemek zaruridir.

¹⁹ Reddedilemez kanıtlar